

УДК 74.200.52(471) «19»
DOI <http://doi.org/10.5281/zenodo.2647160>
ORCID 0000-0001-9881-7307

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІДЕЇ ПОЛІТЕХНІЗМУ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ В ХХ СТОЛІТТІ

Лариса Семеновська

У дослідженні представлено політехнізм у новітніх умовах як вирішальний чинник гармонізації взаємодії особистісних і соціальних засад у підготовці молодого покоління до життя, що, передбачає теоретичне й практичне оволодіння особистістю загальними основами виробництва, ринкової економіки й об'єктами сучасних науково-технічних досягнень, формує сферу суспільних відносин школярів, сприяє професійному самовизначенню, усвідомленому використанню засобів діяльності, виховує науковий світогляд, патріотизм, проектує аксіологічні орієнтири, дозволяє кожному учневі визначати своє місце в суспільній практиці відповідно до прагнень, здібностей і можливостей, що забезпечує свідоме й критичне засвоєння знань, всебічне формування особистості.

Метою дослідження є теоретичне й практичне обґрунтування процесу реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті України ХХ ст. У зв'язку з цим виокремлено його послідовні етапи: I (1901–1918 рр.) – пошуково-емпіричний, що характеризувався становленням генетичних структур політехнізму, зокрема таких його складників, як трудове навчання й виробничі екскурсії; II (1919–1933 рр.) – експериментально-новаторський, що характеризувався активним розвитком теоретичних засад політехнізму, активними пошуками інноваційних шляхів політехнізації шкіл у зв'язку з уведенням обов'язкової початкової освіти, підготовкою молоді до майбутньої трудової діяльності у промисловості або сільському господарстві; III (1934–1957 рр.) – теоретико-аналітичний, що характеризувався поглибленням політехнічної підготовки учнів у період упровадження загального семирічного навчання, забезпечував наукову фундаменталізацію ідеї політехнізму в змісті шкільної освіти, залученням школярів до технічно-дослідницької позакласної і позашкільної діяльності; IV (1958–1983 рр.) – професійно-виробничий етап конкретногалузевого й практичного спрямування політехнізму в добу переходу до обов'язкової середньої освіти, розгортання поглибленої трудової (допрофесійної) підготовки старшокласників на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів; V (1984–1999 рр.) – економічно-реформаційний, пов'язаний із модифікацією ідеї політехнізму на тлі модернізації загальної середньої освіти на засадах ринкової моделі, зміщенням акцентів на навчальну працю школярів, посилення політехнічної спрямованості дисциплін шляхом упровадження профільного навчання; осучасненням змісту (автоматизація й інтелектуалізація) та форм (шкільний кооператив, шкільна навчально-виробнича лабораторія, госпрозрахункові господарства тощо) суспільно корисної, продуктивної праці школярів, надання їй госпрозрахункового характеру; підвищення уваги до економічного виховання учнів.

Доведено, що процес реалізації ідеї політехнізму у вітчизняній шкільній освіті ХХ ст. характеризувався закономірністю, зміною концептуалістики, суперечливістю, нестабільністю, періодичністю піднесення й спаду; що в 90-х рр. ХХ ст. загальноосвітні навчальні заклади поступово втрачають зв'язок із виробництвом, а згодом і ознаки трудових політехнічних шкіл, що спричинило деформацію і значно послабило ідею політехнізму в змісті освіти, зумовило подальшу стагнацію процесу її реалізації в педагогічній теорії й шкільній практиці.

Ключові слова: шкільна освіта України, ідея політехнізму, етапи розвитку ідеї політехнізму, трудова діяльність учнів

Утвердження національних інтересів у інтеграційному світі, піднесення конкурентоспроможності, міжнародного авторитету України й становлення її позитивного

іміджу зумовлює потребу в постійному зміцненні економічних позицій нашої держави насамперед шляхом розвитку людського капіталу, наукомістких виробництв і впровадження нанотехнологій. Найважливішим у досягненні цих стратегічних орієнтирів є інноваційне розв'язання проблеми підготовки молоді до майбутньої трудової діяльності, ураховуючи її людиноцентричну сутність та закон зміни праці. Це розкриває соціально-економічну природу переорієнтації трудових функцій людини як істоти розумної і моральної, що набуває особливої значущості в сучасних умовах, коли спостерігається зростання професійної мобільності особистості.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує ідея політехнізму, теорія і практика її реалізації в історії вітчизняної школи ХХ ст. Ідею політехнізму, яка свого часу була сформульована в період оновлення механізмів соціально-економічної розбудови суспільства, відносимо до вічних соціально-педагогічних надбань. У 1931 р. політехнізацію шкіл умотивовано, задокументовано і проголошено пріоритетним напрямом державної освітньої політики, реформування системи шкільної освіти передбачало перетворення загальноосвітніх шкіл у трудові політехнічні. Політехнізм став провідним принципом дидактики, а політехнічна підготовка – самостійним компонентом змісту шкільної освіти, виразником її антропоцентричних перетворень. Еволюція ідеї політехнізму історично пов'язана з трансформаціями системи «освіта – виробництво – економіка» та випереджувальним оновленням людського потенціалу. Ідея політехнізму виступає джерелом розвитку шкільної освіти щодо задоволення потреб сучасного виробництва в тісному зв'язку з вихованням людини, одухотворенням прогресивного економічного поступу.

Актуальність дослідження полягає в тому, що, по-перше, політехнізм у новітніх умовах виступає вирішальним фактором гармонізації взаємодії особистісного й соціального начал у підготовці молодого покоління до життя; по-друге, передбачає теоретичне й практичне оволодіння особистістю загальними основами виробництва, ринкової економіки й об'єктами сучасних науково-технічних досягнень; по-третє, формує сферу суспільних відносин школярів, сприяє професійному самовизначенню, усвідомленому використанню засобів діяльності; по-четверте, виховує науковий світогляд, патріотизм, проектує аксіологічні орієнтири; по-п'яте, дозволяє кожному учневі визначати своє місце в суспільній практиці відповідно до прагнень, здібностей і можливостей, що забезпечує свідоме й критичне засвоєння знань, всебічне формування особистості.

Дослідженням установлено, що процес реалізації ідеї політехнізму ґрунтується переважно на двох глобальних науково-теоретичних позиціях учених – *імпліцитній* (П. Атутов, А. Луначарський, І. Каїров, В. Сухомлинський, Д. Тхоржевський та ін.) та *експліцитній* (В. Ледньов, А. Макаренко, М. Ніколаєв, В. Поляков, М. Скаткін та ін.). Представники першої з них відстоювали думку, що ідея політехнізму мусить пронизати всі шкільні предмети природничо-математичного й гуманітарного циклів, а політехнічна підготовка має розглядатися як провідний принцип дидактики й компонент змісту шкільної освіти. Прихильники іншої доводили важливість виокремлення в змісті освіти предметів політехнічного спрямування, де б поглиблено реалізовувалася ідея політехнізму та основи трудової діяльності учнів.

Названі наукові позиції мають право на існування і досліджуються нами в єдності, проте теоретичне їх поєднання не заперечує акцентування дослідника на певній із них, відповідно до превалювання її на тому чи іншому етапі процесу реалізації ідеї політехнізму.

Еволюція ідеї політехнізму в практиці загальноосвітніх навчальних закладів, як свідчить аналіз діяльності Наркомосів освіти УСРР і УРСР (Г. Гринько, М. Скрипник та ін.), була започаткована в системі «*навчальний предмет – об'єкт*», а суб'єкт пізнання (учень) розглядався як посередник між ними і включався в усі види праці в школі. Поступово внаслідок прогресивних суспільних трансформацій ідея політехнізму концентрується

навколо діади «*суб'єкт – об'єкт*». Центр ваги переноситься на суб'єкт, у даному випадку – на школяра, його навчальні можливості та особистісно орієнтоване оволодіння політехнічними знаннями під час вивчення всіх і окремих навчальних дисциплін з метою формування суб'єктності особистості, суб'єкт-суб'єктної взаємодії у підготовці трудових ресурсів, одухотворення людиною праці та економічного життя країни, виховання громадянськості.

Метою дослідження є теоретичне й практичне обґрунтування процесу реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті України ХХ ст. У зв'язку з цим виокремлено його послідовні етапи:

I (1901–1918 рр.) – пошуково-емпіричний – зумовлений прийняттям Постанови Міністерства народної освіти Російської імперії «Про викладання ручної праці в сільських училищах» (1901 р.). Цей етап пов'язувався із науковими працями вчених, які відстоювали необхідність розбудови нової школи на засадах збереження й відтворення трудових традицій у суспільстві: І. Анопов, П. Ігнат'єв, О. Неболсін (праця як джерело духовного й матеріального багатства країни); М. Демков, М. Гошкевич, І. Стебут (соціально-особистісна сутність трудової діяльності); П. Каптерев, К. Цируль, В. Фармаковський (загальноосвітнє й виховне значення ручної праці, її педагогічно доцільний зміст й організація); М. Гошкевич, Т. Лубенець, О. Музиченко (продуктивна праця учнів у всебічному вихованні); О. Зеленко, О. Фортунатов, С. Шацький (організація колективної трудової діяльності учнів, розвиток їх творчих здібностей, забезпечення соціально-особистісної мотивації праці дітей) та ін. [1; 3; 5].

Цей період пов'язувався із ліквідацією політехнічної неграмотності населення, збереженням суспільно-трудова традицій, реформуванням школи на основі зв'язку навчання з життям. Доведено, що він характеризувався становленням генетичних структур політехнізму, зокрема таких його складників, як трудове навчання й виробничі екскурсії. До продуктивної та інших видів праці (деревонасадження, робота в майстерні, на пришкільних земельних ділянках) учні залучалися, але безсистемно. Загалом у діяльності гімназій, училищ, професійних та військових шкіл процес реалізації ідеї політехнізму відповідав початковій стадії. До практичних здобутків відносимо: посилення загальноосвітнього й політехнічного характеру трудового навчання; диференціацію його змісту; використання вчителями наочних, лабораторних і практичних методів, активізацію зусиль щодо оснащення лабораторій та навчальних кабінетів, створення пересувного навчально-промислового музею (1896 р.), діяльність екскурсійних комісій у Київському, Одеському й Харківському навчальних округах (1909 р.). Серед негативних тенденцій цього часу виокремимо: залежність розвитку трудової підготовки школярів від місцевих органів освіти й громадськості, а також домінування найпростіших видів учнівської праці.

II (1919–1933 рр.) – експериментально-новаторський – у нормативно-правовій сфері визначався «Положенням про єдину трудову школу УСРР» (1919 р.), Постановою Наркомосу УСРР «Про впровадження в життя семирічної єдиної трудової школи» (1920 р.), Положенням РНК УСРР «Про розвиток і характер роботи шкіл-семирічок у фабрично-заводських районах» (1924 р.), директивним листом ЦК ВЛКСМ «Про фабрично-заводські семирічки» (1926 р.), постановами ЦК ВКП (б) «Про початкову й середню школу» (1931, 1932 рр.), «Про загальне навчання і політехнізацію шкіл» (1931 р.). Означений етап характеризувався активним розвитком теоретичних засад політехнізму у творчості П. Блонського (трудова принцип організації шкільної освіти), Г. Гринька, Я. Ряппо (конкретно професійний характер політехнізації), О. Калашникова (зміст політехнічної освіти на засадах наукового узагальнення та практичної значущості), Н. Крупської (педагогічна сутність політехнічного принципу), А. Луначарського (індустріальні засади політехнічної підготовки, її етичні й естетичні аспекти), А. Макаренка (поєднання навчання

із педагогічно доцільною виробничою працею), С. Чавдарова (агрономізація політехнічної підготовки) та ін. [7; 8].

Цей час відзначався активними пошуками інноваційних шляхів політехнізації шкіл у зв'язку з уведенням обов'язкової початкової освіти, підготовкою молоді до майбутньої трудової діяльності у промисловості або сільському господарстві. Здійснювалася розбудова мережі фабрично-заводських семирічок і шкіл колгоспної молоді, що було зумовлено потребами індустріалізації міських та агрономізації сільських загальноосвітніх навчальних закладів. Завдання політехнічної спрямованості загальноосвітніх дисциплін на практиці намагалися вирішувати удосконаленням навчальних програм, збагаченням дидактичного матеріалу виробничим змістом, застосуванням активних методів викладання (спостереження, проектні, практичні, дослідницькі). У 1927 р. до навчального плану шкіл було введено трудове навчання як самостійну дисципліну, що, у свою чергу, забезпечило досягнення достатньої стадії реалізації ідеї політехнізму. На тлі цих перетворень постало питання удосконалення матеріально-технічного устаткування шкіл. Крім того, значних зусиль вимагало подолання вузького ремісництва трудової підготовки, забезпечення міцного зв'язку між школою та виробництвом. До політехнізації шкіл залучалися інженерно-технічні працівники підприємств, активно впроваджувалися виробничі екскурсії, створювалися політехнічні музеї, виставки, бібліотеки, гуртки, дослідницькі й технічні станції тощо. Відбулося зміцнення позицій практичного аспекту політехнічної підготовки школярів, значна увага приділялася організації різних видів праці учнів. У практиці спостерігався розвиток таких негативних тенденцій, як підпорядкування чітким ідеологічним установам відповідно до цінностей радянського устрою, підкорення навчально-виховного процесу вимогам виробництва, гіперболізація значення праці в навчально-виховній діяльності шкіл.

III (1934–1957 рр.) – теоретико-аналітичний – розпочався прийняттям Постанови РНК СРСР і ЦК ВКП (б) «Про структуру початкової і середньої шкіл у СРСР» (1934 р.). Цей етап відзначався посиленням уваги до загальноосвітньої політехнічної підготовки учнів з метою їх вступу до ВНЗ і технікумів, що відображалось в працях Г. Ващенка (особливості застосування методу проектів), М. Пістрака (виокремлення загальних наукових принципів сучасного виробництва), І. Огородникова, П. Шимбір'єва (практичне оволодіння природничо-математичними і гуманітарними навчальними дисциплінами, що розкриває процес виробництва й специфіку трудових відносин), М. Скрипника (забезпечення системних теоретичних знань з основ виробництва), С. Шабалова (сутність політехнічних навичок), М. Гончарова, П. Груздева, О. Шибанова (удосконалення загальноосвітньої підготовки сільських школярів на засадах суспільно корисної й усіх видів праці) та ін. [9; 13; 14].

Означений період характеризувався поглибленням політехнічної підготовки учнів у період упровадження загального семирічного навчання. Увага зосереджувалася на здобутті учнями теоретичних знань про основні принципи виробництва в ході вивчення загальноосвітніх дисциплін. Такий підхід забезпечував наукову фундаменталізацію ідеї політехнізму в змісті шкільної освіти. Відміна трудового навчання (1937 р.) негативно позначилася на готовності учнів до практичної трудової діяльності. У практиці шкіл цей недолік компенсувався залученням школярів до технічно-дослідницької позакласної і позашкільної діяльності. Тож процес реалізації ідеї політехнізму в цей час був пов'язаний із подоланням вербального характеру шкільного навчання, посиленням значення загальноосвітніх предметів у політехнічній освіті школярів, розгортанням допрофесійної політехнічної підготовки учнів у позакласній роботі, що дозволяло зберегти достатню стадію політехнізації загальноосвітніх навчально-виховних закладів. Водночас варто зауважити, що інколи все це призводило до заміни трудової політехнічної діяльності учнів її теоретичним вивченням, а також до збільшення розриву між працею учнів та їх навчанням.

IV (1958–1983 рр.) – професійно-виробничий – урегулювався Законом УРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959 р.), Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про часткову зміну трудової підготовки в середній загальноосвітній школі» (1966 р.), Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про подальше удосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовку їх до праці» (1977 р.). Означені документи формулювали цільові орієнтири підготовки випускників до праці на виробництві за масовими професіями, що, у свою чергу, впливало на проблематику наукових досліджень Н. Дайрі, Д. Епштейна, І. Матрусова (політехнічне спрямування дисциплін природничо-математичного й гуманітарного циклів), Є. Пустового, М. Скаткіна, П. Ставського (особистісно-діяльнісна сутність політехнізму), В. Зубова, В. Сухомлинського (всєбічний розвиток особистості в процесі реалізації ідеї політехнізму), К. Івановича, Д. Сергієнка, І. Ткаченка (політехнізація сільської школи на основі механізованої продуктивної праці), Є. Варнакова, М. Анвельта, М. Жиделева, О. Сиви (виявлення політехнічного циклу навчальних дисциплін, що відображає наукові засади автоматизації виробництва), Є. Климова, І. Назімова, К. Платонова (психологічні аспекти формування потреби праці й професійної самореалізації учнів) та ін. [4; 9; 10].

Цей час визначався як етап конкретногалузевого й практичного спрямування політехнізму в добу переходу до обов'язкової середньої освіти. Реалізація ідеї політехнізму в шкільній освіті на цьому етапі здійснювалася на основі інтеграції загальної політехнічної і початкової професійної освіти шляхом виробничого навчання, а згодом, у другій половині 70-х рр. XX ст., супроводжувалася розгортанням поглибленої трудової (допрофесійної) підготовки старшокласників на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Тут учні ознайомлювалися з основами механізації конкретної галузі виробництва. Означений етап характеризувався посиленням ролі суспільно корисної, продуктивної праці школярів, збагаченням її змісту (робота в промисловості, сільському господарстві, сфері обслуговування; охорона природи, діяльність із благоустрою; роботи для школи; збір вторинної сировини тощо) та форм (учнівська виробнича бригада в колгоспі або радгоспі, шкільне лісництво, табір праці й відпочинку та ін.). Це дозволило досягти на практиці високої (кінець 50-х – перша половина 70-х рр. XX ст.) та поглибленої (друга половина 70-х – перша половина 80-х рр. XX ст.) стадій процесу реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті. Суперечливість розвитку політехнічної освіти виявилася в зниженні політехнічної спрямованості позакласної роботи учнів.

V (1984–1999 рр.) – економічно-реформаційний – пов'язаний із затвердженням Постанови Верховної Ради СРСР «Про основні напрями реформи загальноосвітньої та професійної школи» (1984 р.), Наказу Міністерства освіти УРСР «Про поліпшення трудового виховання, навчання, професійної орієнтації школярів і організацію їх суспільно корисної, продуктивної праці» (1984 р.), «Положення про базове підприємство загальноосвітньої школи» (1984 р.), «Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат трудового навчання та професійної орієнтації молоді» (1985 р.), «Положення про організацію суспільно корисної, продуктивної праці учнів загальноосвітніх шкіл» (1985 р.), «Положення про учнівську виробничу бригаду в колгоспі та радгоспі» (1985 р.). Розробка наукового підґрунтя підготовки молодого покоління до ринкової системи суспільно-трудова відносин здійснювалася в теоретичних роботах П. Атутова, С. Калюги (функціональна природа політехнічних знань), М. Ніколаєва (виявлення найбільш суттєвих і перспективних ознак трудової діяльності й виробництва в змісті шкільної освіти), В. Ледньова (інтеграція природничонаукових і технічних знань), С. Батишева, В. Полякова, Д. Тхоржевського (політехнічний принцип у трудовому навчанні), В. Сидоренка (розробка політехнічних основ графічної грамотності школярів), С. Черноглазкіна (виховальний

потенціал політехнічної освіти), О. Коберника, В. Стешенка, Г. Терещука, Ю. Хотунцева (обґрунтування змісту освітньої галузі «Технології») та ін. [1; 8; 11].

Цей етап пов'язаний із модифікацією ідеї політехнізму на тлі модернізації загальної середньої освіти на засадах ринкової моделі, зміщенням акцентів на навчальну працю школярів. В означений період у практиці загальноосвітніх навчальних закладів були зафіксовані певні успіхи, які дають підстави визначити в другій половині 80-х рр. ХХ ст. поглиблену стадію реалізації ідеї політехнізму. До здобутків, на нашу думку, варто віднести посилення політехнічної спрямованості дисциплін шляхом упровадження профільного навчання; осучаснення змісту (автоматизація й інтелектуалізація) та форм (шкільний кооператив, шкільна навчально-виробнича лабораторія, госпрозрахункові господарства тощо) суспільно корисної, продуктивної праці школярів, надання їй госпрозрахункового характеру; підвищення уваги до економічного виховання учнів; зміцнення матеріально-технічного забезпечення організації навчально-виробничої праці учнів завдяки підтримці базових підприємств; запровадження поглибленого трудового навчання в старших класах. Фактично відбулася спроба надати старшокласникам обов'язкову початкову професійну підготовку, але, на жаль, вона не мала логічного завершення. З'ясовано, що це було зумовлено низкою причин: низький рівень розробленості питань оплати праці учнів, а також відсутність реальних можливостей матеріального розрахунку з базовими підприємствами щодо забезпечення шкільних майстерень і МНВК навчальним обладнанням; зниження зацікавленості учнів теоретичними і практичними основами виробництва внаслідок втрати престижності технічних спеціальностей у суспільстві, перенесення уваги вчителів на навчальну працю учнів.

Висновок. Отже, проведене дослідження довело, що процес реалізації ідеї політехнізму у вітчизняній шкільній освіті ХХ ст. характеризувався закономірністю, зміною концептуалістики, суперечливістю, нестабільністю, періодичністю піднесення й спаду. Теоретичне й практичне обґрунтування процесу надало підстави виокремити такі його послідовні етапи: I (1901–1918 рр.) – пошуково-емпіричний (ліквідація політехнічної неграмотності населення як передумова соціально-економічного розвитку суспільства); II (1919–1933 рр.) – експериментально-новаторський (політехнізація шкіл у зв'язку з уведенням обов'язкової початкової освіти); III (1934–1957 рр.) – теоретико-аналітичний (політехнічна підготовка учнів у період упровадження загального семирічного навчання); IV (1958–1983 рр.) – професійно-виробничий (конкретногалузеве й практичне спрямування політехнізму в добу переходу до обов'язкової середньої освіти); V (1984–1999 рр.) – економічно-реформаційний (модифікація ідеї політехнізму на тлі модернізації загальної середньої освіти на засадах ринкової моделі, зміщення акцентів на навчальну працю школярів). Доведено, що в 90-х рр. ХХ ст. загальноосвітні навчальні заклади поступово втрачають зв'язок із виробництвом, а згодом і ознаки трудових політехнічних шкіл, що спричинило деформацію і значно послабило ідею політехнізму в змісті освіти, зумовило подальшу стагнацію процесу її реалізації в педагогічній теорії й шкільній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анопов И. А. По вопросу о средней общеобразовательной школе с применением ее к запросам и нуждам современной жизни некоторых местностей России. СПб. : Типо-Литография Шредера. 1881. 56 с.
2. Атутов П. Р. Концепция политехнического образования в современных условиях. *Педагогика*. 1999. № 2. С. 17–20.
3. Гошкевич М. И. Основы гигиены школьного ручного труда. Херсон, 1905. 184 с.
4. Зубов В. Г. О современных проблемах политехнической школы. *Советская педагогика*. 1972. № 8. С. 19–33.
5. К XXV-летию введения педагогического ручного труда в русскую школу. Памятная

записка о введении и преподавании ручного труда в СПб учительском институте (17.X.1984 г. – 17.X.1909 г.) / сост. К. Ю. Цируль. СПб., 1910. 89 с.

6. Калашников А. Г. Избранные труды. М. : Педагогика, 1990. 368 с.
7. Макаренко А. С. Виховання громадянина / под ред. Л. Ю. Гордина. М.: Просвещение, 1968. 256 с.
8. Николаев Н. С. Некоторые вопросы политехнизации школы. Якутск: Изд-во Якутского университета, 1997. 61 с.
9. Огородников І. Т. Педагогіка : підручник для вчительських інститутів. К.: Рад. шк., 1950. 407 с.
10. Политехнический принцип в обучении основам наук в средней школе : пособие для учителей / под ред. Д. А. Епштейна. М. : Просвещение, 1979. 151 с.
11. Сидоренко В. Політехнічна освіта: сучасне бачення проблеми. *Трудова підготовка в закладах освіти.* – 2005. № 2. С. 4–7.
12. Ткаченко І. Г. Учнівська бригада – лабораторія передового досвіду. *Радянська школа.* 1962. №8. С. 34–37.
13. Шабалов С. М. Политехническое обучение. М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. 728 с.
14. Шибанов А. А. О политехническом образовании в сельской школе. *Советская педагогика.* 1950. № 7. С. 24–27.

REFERENCE

1. Anopov I. A. Po voprosu o sredney obshcheobrazovatelnoy shkole s primeneniem ee k zaprosam i nuzhdam sovremennoy zhizni nekotorykh mestnostey Rossii [On the issue of secondary school with its application to the needs and needs of modern life in some areas of Russia]. SPb. : Tipo-Litografiya Shredera. 1881. 56 s.
2. Atutov P. R. Kontseptsiya politekhnicheskogo obrazovaniya v sovremennykh usloviyakh [The concept of polytechnic education in modern conditions]. *Pedagogika.* 1999. № 2. S. 17–20.
3. Goshkevich M. I. Osnovy gigieny shkolnogo ruchnogo truda [Fundamentals of school manual hygiene]. Kherson, 1905. 184 s.
4. Zubov V. G. O sovremennykh problemakh politekhnicheskoy shkoly [On the current problems of the Polytechnic School]. *Sovetskaya pedagogika.* 1972. № 8. S. 19–33.
5. К XXV-letiyu vvedeniya pedagogicheskogo ruchnogo truda v russkuyu shkolу. Pamyatnaya zapiska o vvedenii i prepodavanii ruchnogo truda v SPb uchitel'skom institute [To the XXV anniversary of the introduction of pedagogical manual labor in the Russian school. Memorandum on the introduction and teaching of manual labor in St. Petersburg teacher's institute] (17.Kh.1984 g. – 17.Kh.1909 g.) / cost. K. Yu. Tsirul. SPb., 1910. 89 s.
6. Kalashnikov A. G. Izbrannye Trudy [Selected Works]. M. : Pedagogika, 1990. 368 s.
7. Makarenko A. S. Vikhovannya gromadyanina [Education of a citizen] / pod red. L. Yu. Gordina. M. : Prosveshchenie, 1968. 256 s.
8. Nikolaev N. S. Nekotorye voprosy politekhnizatsii shkoly [Some issues of polytechnic school]. Yakutsk : Izd-vo Yakutskogo universiteta, 1997. 61 s.
9. Oghorodnikov I. T. Pedagoghika : pidruchnyk dlja vchytel'skykh instytutiv [Pedagogy: Textbook for Teaching Institutions]. K. : Rad. shk., 1950. 407 s.
10. Politekhnicheskii printsip v obuchenii osnovam nauk v sredney shkole [Polytechnic principle in teaching the basics of science in high school] : posobie dlya uchiteley / pod red. D. A. Yepshteyna. M. : Prosveshchenie, 1979. 151 s.
11. Sydorenko V. Politekhnichna osvita: suchasne bachenja problem [Polytechnic education: a modern vision of the problem]. *Trudova pidghotovka v zakladakh osvity.* – 2005. # 2. S. 4–7.
12. Tkachenko I. Gh. Uchniv'sjka bryghada – laboratorija peredovogho dosvidu [Student Brigade is a laboratory of excellence]. *Radjansjka shkola.* 1962. #8. S. 34–37.
13. Shabalov S. M. Politekhnicheskoe obuchenie [Polytechnic training]. M.: Izd-vo APN RSFSR, 1956. 728 s.
14. Shibanov A. A. O politekhnicheskome obrazovanii v selskoy shkole [About polytechnic education in a rural school]. *Sovetskaya pedagogika.* 1950. № 7. S. 24–27.

SEMENOVSKA L.

MAIN STAGES OF IDEOLOGY DEVELOPMENT IN THE SCHOOL EDUCATION OF UKRAINE IN THE 20TH CENTURY

The research presents polytechnics in the latest conditions as a decisive factor in the harmonization of the interaction of personal and social principles in the preparation of the younger generation for life, which involves the theoretical and practical mastery of the personality by the general principles of production, market economy and objects of modern scientific and technological achievements, forms the sphere of social relations of schoolchildren, promotes professional self-determination, conscious use of means of action, educates the scientific worldview, patriotism, projects axiological orientation Iri, allows each student to determine his place in social practice in accordance with the aspirations, abilities and capabilities that provides a conscious and critical assimilation of knowledge, a comprehensive formation of personality.

The purpose of the study is theoretical and practical substantiation of the process of implementing the idea of polytechnics in school education in Ukraine of the twentieth century. In this regard, it is distinguished by its successive stages: I (1901-1918 gg.) – a search-empirical, characterized by the formation of genetic structures of polytechnics, in particular such components as labor training and production excursions; II (1919-1933 gg.) – experimentally-innovative, characterized by active development of theoretical foundations of polytechnics, active searches for innovative ways of polytechnization of schools in connection with the introduction of compulsory primary education, preparation of young people for future work in industry or agriculture ; III (1934-1957 gg.) – theoretical-analytical, characterized by deepening of polytechnical preparation of students during the introduction of the general seven-year training, provided scientific fundamentalization of the idea of polytechnics in the content of school education, involving students to technical and extracurricular and extracurricular activities; IV (1958-1983 biennium) – the professional-industrial stage of concrete and practical direction of polytechnic in the era of transition to compulsory secondary education, the deployment of in-depth labor (pre-professional) training of senior pupils on the basis of intercity training and production plants; V (1984-1999 biennium) – economic-reformatory, connected with the modification of the idea of polytechnic against the background of modernization of general secondary education on the basis of a market model, shifting emphasis on school work students, strengthening the polytechnic orientation of disciplines through the introduction of profile education; modernization of content (automation and intellectualization) and forms (school cooperative, school educational and production laboratory, self-supporting economies, etc.) of socially useful, productive work of schoolchildren, providing it with self-supporting nature; increasing attention to the economic education of students.

It is proved that the process of implementing the idea of polytechnics in the national school education of the twentieth century. It was characterized by regularity, a change in conceptualism, contradiction, instability, periodicity of rise and fall; that in the 90's of the twentieth century. The general education institutions gradually lose contact with production, and later signs of labor polytechnic schools, which caused deformation and greatly weakened the idea of polytechnics in the content of education, led to further stagnation of the process of its implementation in pedagogical theory and school practice.

Key words: *school education of Ukraine, idea of polytechnic, stages of development of the idea of polytechnics, work activity of students*

Надійшла до редакції 26.07.2018 р.